

JÓZEF CIĄGWA
(Katowice)

DWIE PRACE O MASOWEJ EMIGRACJI SŁOWACKIEJ*

Wielce zasłużona dla rozwoju nauki i kultury słowackiej Matica slovenská (w dalszym ciągu polski termin: Macierz Słowacka), założona w roku 1863 w Martinie, od wielu lat pilnie obserwuje życie Słowaków poza granicami Słowacji. Wyrazem tego zainteresowania było m. in. powstanie interesującego czasopisma „Matičné čítanie” (1968 - 1977), przekształconego w roku 1977 w miesięcznik „Slovensko”, nawiązującego do problematyki życia Słowaków za granicą i przedstawiającego zagranicznym Słowakom realia współczesnej Słowacji¹. Macierz Słowacka inicjuje, prowadzi² i patronuje badaniom naukowym nad życiem słowackiej emigracji. Tu ukazały się przed kilkunastu laty opracowania źródeł do problemów masowej emigracji słowackiej³, stanowiące punkt wyjścia do recenzowanych wydawnictw.

Dwa tomy „Słowaków na świecie” opracowane zostały przez doświadczony zespół autorski, któremu w pierwszym tomie przewodzi Ján Sirácky, a w drugim — František Bielik. Obaj mają na swoim koncie nie tylko duże sukcesy badawcze w zakresie emigracyjnej problematyki⁴, ale i osobiste związki z emigra-

* Ján Sirácky a kolektív, *Slováci vo svete*, 1, Matica slovenská, Martin 1980, ss. 304; František Bielik a kolektív, *Slováci vo svete*, 2, Matica slovenská, Martin 1980, ss. 320; *Vyst'ahovalectvo a život krajanov vo svete. K storočnici začiatkov masového vyst'ahovalectva slovenskeho ľudu do zámoria. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie*. Matica slovenská, Martin 1982, ss. 376.

¹ Miesięcznik „Slovensko” wydaje Macierz Słowacka w Martinie, stanowiącym centrum Turca. Naczelnym redaktorem czasopisma jest Stefan Haviar. Od styczniowego numeru siódmego rocznika wydawnictwa (1983 r.) „Slovensko” zawiera obszernie czterostronicowe wkładki (streszczenia artykułów) obcojęzyczne (w języku angielskim, hiszpańskim, niemieckim i francuskim), przeznaczone dla tych czytelników za granicą, którym zrozumienie tekstów słowackich sprawia już spore trudności. Macierz Słowacka wydaje też nadzwyczajne numery „Slovenska” dla zagranicznych rodaków. Dwa takie numery ukazały się w roku 1981, a jeden w 1982. Niedawno były one przedmiotem oceny czytelników zagranicznych w zorganizowanej przez Macierz Słowacką ankiecie. Częściowe jej omówienie zawierają nry 5 i 6 „Slovenska” z 1983 r.

² Instytut dla Słowaków Zagranicznych, przekształcony następnie w Sekcję Zagranicznych Słowaków Macierzy Słowackiej, wydaje nieperiodyczną publikację naukową pt. „Slováci v zahraničí”. Dotychczas ukazało się osiem tomów wydawnictwa (pierwszy w roku 1971). W 1982 roku Sekcja ta podzielona została na dwie jednostki organizacyjne: Útvar pre výskum dejín a života Slovákov v zahraničí Matice slovenskej oraz Útvar pre styky so Slovákami v zahraničí. Jednostki te działają pod kierownictwem Františka Bielika i Ondreja Karkuša.

³ *Slovenské vyst'ahovalectvo, Dokumenty, I: do roku 1918*. Zostavili František Bielik a Elo Rákoš, Bratislava 1969, ss. 404; *Slovenské vyst'ahovalectvo, Dokumenty, II: 1919 - 1939*. Zostavili František Bielik a Elo Rákoš, Martin 1975, ss. 352; *Slovenské vyst'ahovalectvo, Dokumenty, III: Korešpondencia z rokov 1893 - 1939*. Zostavil František Bielik, Martin 1976, ss. 316.

⁴ Zob. niektóre prace F. Bielika wymienione w przypisie nr 3. J. Sirácky jest autorem m. in. następujących prac: *St'ahovanie Slovákov na Dolnú zem v 18. a 19. storočí*, Bratislava 1966 (II wyd. Martin 1971); *Juhoslávia*, Bratislava 1964; *Slováci v Juhoslávii*, Bratislava 1964 (współautorstwo). Od 1971 r. kierował zespołem leksykograficznym „Słowacy za granicą” w sześciotomowym wydawnictwie *Encyklopédia Slovenska*. Por. *Encyklopédia Slovenska*, I. zv., Bratislava 1977, s. 196; V. zv., Bratislava 1981, s. 238.

cją: Sirácky z jugosłowiańską, Bielik z austriacką. Nad tomami pracowali również młodzi badacze: Ján Botlík (część folklorystyczna) i Lubica Bartalská (część literacka) w tomie pierwszym, oraz: Lubica Bartalská, Claude Baláž, Eva Fordinállová, specjalizująca się w badaniach nad słowacką emigracją w Kanadzie Elena Jakešová⁵ i Ivan Poljak w tomie drugim.

Tom pierwszy zawiera opracowanie najstarszej emigracji słowackiej, rozpoczętej jeszcze w okresie feudalizmu i dokonywującej się w ramach Austrii, a potem Austro-Węgier. Emigracja ta była częścią tzw. *migratio colonorum*, ruchu osadniczego Słowaków na tzw. Dolną Ziemię (Dolná zem; Dolniaky), tj. południowe tereny Węgier właściwych oraz Chorwacji-Sławonii, Wojwodiny, Baczki i Banatu, zmierzającego do poprawy ekonomicznego poziomu życia osadników na terenach wywołanych niedawno spod okupacji tureckiej. Ruch ten zbiegał się z dążeniami oficjalnych kręgów rządzących, pragnących zasiedlenia i rozwoju ekonomicznego tych wyniszczonych ludnościowo obszarów. Migracja z zasiedlonych gęsto północnych obszarów Węgier, tj. ze Słowacji (zwanej także Górna Ziemia, Horniaky, Felvidék) na Dolną Ziemię trwała przeszło półtora wieku. Pierwszą jej falą to koniec XVII i początek XVIII wieku, druga — lata 1711-1740, trzecia rozpoczęła się po roku 1745. Przedstawiona w rozdziale pierwszym sytuacja chłopów na ziemiach słowackich i na Dolnej Ziemi wskazuje jednoznacznie, iż ta wyłącznie chłopska emigracja miała swoje prawno-ekonomiczne uzasadnienie. W oparciu o bogate źródła archiwalne przedstawiono powstanie i rozwój osadnictwa słowackiego na terytorium dzisiejszych Węgier (żupa Nowogród, Peszt; Węgry północno-wschodnie — za Cisą; Węgry południowo-wschodnie — okręg Bekesz — Czanad), dzisiejszych ziem jugosłowiańskich (Wojwodina: Baczka, Banat, Srem; Chorwacja-Sławonia), Rumunii i Bułgarii.

Odrębną częścią pracy jest rozdział przedstawiający rozwój gospodarczy i społeczny kolonistów, z wpływem czasu trwale zapuszczających korzenie w nowy kraj. Kolejne fragmenty tomu poświęcone są organizacji ruchu politycznego Słowaków (chłopskiego i socjalistycznego), a także rozwojowi ich kultury narodowej (narodowej szkoły, oświaty i literatury). Pierwszą część tomu pierwszego kończy rozdział: Dolno-ziemscy Słowacy jako emigranci do krajów zamorskich w końcu XIX i na początku XX wieku. Emigracja zamorska z Dolnej Ziemi, wzbogacona emigracją z obszarów Słowacji, dała początek zagranicznym Słowakom. Przed rokiem 1918 poza terytorium Zaliławii znaleźli się też Słowacy w Bułgarii, emigrujący tam już z Dolnej Ziemi. I w jednym, i w drugim wypadku fala imigracji wywoływała więc ruch emigracji. Rozpad Austro-Węgier w jesieni 1918 roku spowodował, że dolno-ziemscy Słowacy znaleźli się na terytorium Węgier, Jugosławii i Rumunii⁶.

Zyciu Słowaków — głównie z punktu widzenia ich narodowo-kulturalnego rozwoju — w tych państwach, poświęcona jest druga część tomu, zatytułowana: *Okres między dwiema wojnami światowymi*. Część ta pokazuje m. in. między-

⁵ E. Jakešová, *K histórii slovenského robotníckeho hnutia v Kanade do roku 1938*, „Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského Historica”, Bratislava 1966, s. 49-84; Krajania, *Slováci v zahraničí Súpis literatúry o dejinách a živote krajanov Slováci v zahraničí 1946-1966*, Bratislava 1967; *Slovenské kultúrne zrušenie v Kanade v období druhej svetovej vojny*, „Slovači v zahraničí” t. 1, 1971, s. 117-133; *K problematike slovenského vystáhovalectva do Kanady*, „Slováci v zahraničí” t. 2, 1974, s. 71-95. *Vystáhovalectvo Slovákov do Kanady*, Bratislava 1981.

⁶ O terytorialnym podziale Austro-Węgier i wynikłych stąd nowych problemach narodowościowych pisze ostatnio H. Batowski (*Rozpad Austro-Węgier 1914-1918. Sprawy narodowościowe i działania dyplomatyczne*, Kraków 1982, s. 286-300), zauważając (s. 299-300) niepomyślną sytuację Słowaków pozostałych po 1920 r. na obszarze Węgier.

wojenny ruch Słowaków na rzecz sił postępu i demokracji, w ramach obcych organizmów państwowych, oraz ich udział w walce narodowowyzwoleńczej i antyfaszystowskiej. Dwa krótkie fragmenty tej części przedstawiają również losy Słowaków w Bułgarii i w Polsce po 28 lipca 1920 r. Polskim Słowakom poświęcono zaledwie kilka stron tekstu (s. 215-219), przedstawiając ogólnie strukturę narodowościową Spisza i Orawy, decyzję Rady Ambasadorów z 28 lipca 1920 r. (w tekście — s. 215 — podano błędnie: 20 lipca 1920 r.), zmianę granic w jesieni 1938 r. i w 1939 r., udział Spiszan i Orawian w Słowackim Powstaniu Narodowym, działalność nielegalnego antyfaszystowskiego Słowackiego Komitetu Narodowego (Slovenský národný výbor) w Warszawie (od połowy 1942 r.) oraz działalność Towarzystwa Kulturalnego Czechów i Słowaków w Polsce. W tym fragmencie autorzy omijają starannie trudniejsze momenty stosunków polsko-czechosłowackich, związane z powojenną sytuacją Słowaków na polskim Spiszu i Orawie oraz Polaków na Zaolziu⁷, czy lokalne problemy narodowe na Spiszu w latach sześćdziesiątych⁸. Dla czytelnika nie jest jasne, dlaczego na podstawie protokołów praskich z 20 maja 1945 r. granica wróciła po sześciu latach istnienia Republiki Słowackiej na linię wykreśloną w Spa, mimo licznych petycji miejscowej ludności żądającej przyłączenia tych terenów do Republiki Czechosłowackiej. Pominie to też fakt, że z tego rejonu pochodziło kilku wybitnych twórców słowackiej kultury, uhonorowanych ostatnio hasłami w Encyklopedii Słowacji⁹. Szczupłe ramy opracowania poświęconego polskim Słowakom nie pozwoliły za-sygnalizować owocnej działalności, istniejącej w Jurgowie — już po zmianie granic w jesieni 1939 r. — spółdzielni wyrobów artystycznych, której akta znajdują się w Państwowym Słowackim Centralnym Archiwum w Bratysławie¹⁰.

Zmiany, które nastąpiły po II wojnie światowej, umożliwiły powrót części Słowaków do ziemi przodków. Dotyczyło to w pewnym procencie Słowaków na Węgrzech i w Rumunii, a w całości Słowaków w Bułgarii (doprowadziło to do zaniku bułgarskich Słowaków). Dość znaczny procent absolwentów szkół podstawowych i ponadpodstawowych z terenu Spisza i Orawy dokonał wówczas opcji na rzecz Czechosłowacji — o czym też autorzy nie wspominają — nielegalnie przekraczając granicę i osiedlając się na stałe w Słowacji.

Ostatnia część pracy przedstawia kulturę ludową i rozwój etniczny dolno-ziemskich Słowaków.

Tom pierwszy kończą: wykaz literatury, krótkie streszczenia (rosyjskie i angielskie), skorowidze (osobowy oraz nazw miast i wsi). Zagraniczny czytelnik odczuwa pewien brak map i schematów, pokazujących rejony imigracji i emigracji oraz trwałego zasiedlenia Słowaków, będącego następstwem tych procesów.

Drugi tom przybliży czytelnikowi problematykę emigracji słowackiej, osiadłej w państwach Europy Zachodniej, Ameryki Północnej i Południowej oraz w Australii od drugiej połowy XIX wieku do końca II wojny światowej. Tom drugi dzieli się na osiem rozdziałów, z których z kolei każdy obejmuje kilka pod-

⁷ Pisze o tym W. T. Kowalski, *Polityka zagraniczna RP 1944-1947*, Warszawa 1971, s. 66-72, 371-372 oraz V. Borodovčák, *Polšký národ a národy Československa na dejinnej Križovatke (1944-1948)*, Bratislava 1983.

⁸ Sprawy te omówił J. Lovell, *Polska, jakiej nie znamy. Zbiór reportaży o mniejszościach narodowych*, Kraków 1970.

⁹ Mam tu na myśli przede wszystkim: L. Korkoša — rzeźbiarza i pedagoga z Czarnej Góry, A. Miškoviča — historyka kultury z Jurgowa oraz J. Šilana — aktora, reżysera i dramaturga z Jurgowa. Por. *Encyklopédia Slovenska*, III, zv., Bratislava 1979, s. 167-168, 596; V, zv., Bratislava 1981, s. 696. O wkładzie mieszkańców północnego Spisza i Orawy do kultury słowackiej pisze szerzej A. Bielovodský (pseudonim A. Miškoviča) w książce: *Severné hranice Slovenska* (Bratislava 1946).

¹⁰ *Státny slovenský ústredný archív*, II, zv., Bratislava 1964.

rozdziałów. Rozdział pierwszy traktuje o społecznych i ekonomicznych przyczynach emigracji słowackiej. Tu przedstawiono sytuację słowackiego rolnictwa w latach 1850-1939 oraz sytuację w przemyśle i szkolnictwie narodowym do roku 1918, jako główne przyczyny masowej emigracji Słowaków do roku 1939. W rozdziale drugim analizuje się początki i proces emigracji w całym badanym okresie oraz emigrację sezonową. Kolejny rozdział przedstawia następstwa emigracji, tak w skali życia rodzin emigrantów, jak i w sferze społecznej i ekonomicznej. Zwrócono tu także uwagę na problemy prawne emigracji oraz na zagadnienie opieki lekarskiej i społecznej nad emigrantami.

Wiodącym i najobszerniejszym fragmentem książki jest rozdział czwarty, traktujący o Słowakach w Stanach Zjednoczonych Ameryki. Tu — począwszy od lat osiemdziesiątych XIX wieku do roku 1939 — wyemigrowało około 750 000 Słowaków. Autorzy pokazali czytelnikowi całą szeroką problematykę emigracyjnego życia w USA (np. początkowe miejsca pracy, położenie i warunki nowego środowiska oraz wszystko, co określało charakter pracy w nowych warunkach). Szczególną uwagę poświęcono prasie amerykańsko-słowackiej, towarzystwom pomocy wzajemnej rodaków, walce społeczno-politycznej amerykańskich Słowaków do wybuchu II wojny światowej oraz słowackiemu ruchowi robotniczemu w Stanach Zjednoczonych. W tym rozdziale mieści się też fragment o kulturze, w którym przedstawiono powstanie i działalność słowackich towarzystw literackich, słowacką literaturę i szkolnictwo, a także działalność zespołów śpiewaczych i muzycznych oraz amatorskiego ruchu teatralnego. Jednym z ostatnich podrozdziałów w tej części pracy jest fragment na temat rozwoju poglądów Słowaków amerykańskich na wspólne państwo Czechów i Słowaków po I wojnie światowej. W kręgu rozważań z zakresu historii doktryn polityczno-prawnych mieszczą się dwa najbardziej znane porozumienia emigracji czeskiej i słowackiej w Stanach Zjednoczonych, tj. umowa clevelandzka z 23 października 1915 r. i umowa pittsburska z 31 maja 1918 r.¹¹ Powołując się na umowę pittsburską protestowali Słowacy amerykańscy przeciwko przyłączeniu części historycznego terytorium żupy spiskiej i orawskiej do Polski po zawarciu traktatu w Spa 28 lipca 1920 r.¹² Umowa pittsburska odegrała też rolę ważnego czynnika ideologicznego w międzywojennej walce o autonomię Słowacji¹³. Dalej piszą autorzy o działalności

¹¹ Teksty obu umów włączono do wydanego przez Macierz Słowacką tomu dokumentów. Por. *Slovenské vyst'ahovalectvo, Dokumenty, I: do roku 1918*, s. 363-365, 366-367 (dokument nr 142 i 144). Do treści umów nawiązują m. in. następujące publikacje: M. Gosiorovský, *Americkí Slováci a vznik Československa*, „Slováci v zahraničí”, t. 1, 1971, s. 19-32; A. Brösl, *K názorom amerických Slovákov na štátoprávne usporiadanie Československého štátu*, (w:) *História a realita spoločnej štátnosti našich národov* („Acta Iuridica Cassoviensia” t. 5, 1982, s. 27-35).

¹² J. Klimko, *Vývoj územia Slovenska a utváranie jeho hraníc*, Bratislava 1980, s. 121.

¹³ Umowa pittsburska postanawiała m. in.: „Słowacja mieć będzie swoją własną administrację, swój sejm, swoje sądy. Język słowacki będzie językiem urzędowym w szkole, w urzędzie, i w ogóle w życiu publicznym”. Postanowienia umowy pittsburskiej, oznaczające odstępstwo od federacyjnego programu umowy clevelandzkiej, nie zostały wprowadzone w okresie I Republiki Czechosłowackiej, tj. do umowy żilińskiej z 6 X 1938 r. i ustawy konstytucyjnej z 22 XI 1938 r. o autonomii państwa słowackiego — Sb. z. a n. 299 (1938). Z tego powodu postulat wcielenia przepisów umowy pittsburskiej stał się jednym z zasadniczych punktów programu Hlinkowskiej Słowackiej Partii Ludowej. Por. H. Batowski, *Zarys dziejów Słowacji w ostatnim dwudziestoleciu (1918-1937)*, (w:) *Słowacja i Słowacy*. Praca zbiorowa pod redakcją W. Semkowicza. T. II: *Dzieje i literatura*, Kraków 1938, s. 152-156, 169; I. Stanek, *Zdrada i upadek. Z dziejów ruchu ludackiego w Słowacji*, Warszawa 1962, s. 61 n.; R. Heck, M. Orzechowski, *Historia Czechosłowacji*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1969, s. 341; J. Ciągwa, *Prawna*

Słowaków amerykańskich w czasie II wojny światowej oraz o wybitnych postaciach słowackiego życia w Stanach Zjednoczonych.

Kolejny rozdział prezentuje mniejszy i młodszy od amerykańskiego — ale podobny doń — ruch emigracyjny Słowaków w Kanadzie. W rozdziale szóstym opisano problematykę emigracji i życia Słowaków w Australii i Nowej Zelandii, a także Ameryce Południowej i państwach Azji i Afryki. Przedostatni fragment książki traktuje o słowackiej emigracji do Francji i Belgii, przeważającemu ruchowi emigracji lat trzydziestych XX wieku. Słowaccy emigranci w tych państwach wzięli aktywny udział w antyfaszystowskim ruchu w czasie II wojny światowej, walcząc w samodzielnym korpusie czechosłowackim na frontach Europy Zachodniej. Mniej uwagi poświęcono tu Słowakom w Austrii oraz w pozostałych państwach Europy Zachodniej.

W ostatnim rozdziale przedstawiono problem emigracji z punktu widzenia jej pozytywnych związków ze starą ojczyzną¹⁴. Zamieszczono tu również dane dotyczące przybliżonej liczby Słowaków na świecie (s. 281) oraz dwa wykazy: słowackich czasopism wychodzących w Stanach Zjednoczonych Ameryki od roku 1885; ważniejszych słowackich związków, organizacji i instytucji w Stanach Zjednoczonych Ameryki w latach 1890 - 1945.

Drugi tom Słowaków na świecie zawiera także: wykaz źródeł i literatury, streszczenia obcojęzyczne (w języku rosyjskim, angielskim i hiszpańskim) oraz skorowidze (osobowy oraz miast i wsi).

Pierwszy z tomów rozpoczyna piękny, literacki wstęp prezesa Związku Pisarzy Słowackich i prezesa Macierzy Słowackiej — Vladimíra Mináča, przedstawiający konieczność obiektywnego podejścia do zagadnień emigracji oraz potrzebę dostarczenia wytworzonych przez nią wartości. Drugi tom otwiera krótką, ale bardzo znamiennej dedykacja: „Poświęcamy pamięci wszystkich tych, którzy gnani trudnościami żywota odchodzili przez wiele dziesięcioleci za pracą i chlebem na obczyznę daleką i bliską, by tam w trudnych warunkach, w nieznanym środowisku, ciężką pracą potwierdzać naturalne zdolności, sumiennosc i pracowitość członków naszego narodu”.

*

Vyst'ahovalectvo a život krajanov vo svete jest zbiorem referatów z konferencji naukowej, zorganizowanej w Bratysławie w dniach od 1 do 3 lipca 1980 r. z okazji setnej rocznicy początków masowej emigracji z terytorium Słowacji. Przygotowała ją Sekcja Zagranicznych Słowaków Macierzy Słowackiej w Bratysławie. W konferencji — pierwszej tego typu nie tylko w CSRS, ale prawdopodobnie i w Europie — uczestniczyli czechosłowaccy i zagraniczni specjaliści w zakresie emigracji oraz przedstawiciele emigracyjnych słowackich związków, organizacji i prasy. Ogółem wzięło udział przeszło 50 krajowych specjalistów — przedstawicieli różnych dyscyplin nauk społecznych (historia, socjologia, etnografia, językoznawstwo, religioznawstwo) oraz 46 uczestników zagranicznych reprezentujących jedenaście państw (USA, Kanada, Argentyna, Francja, Belgia, Austria, ZSRR, Jugosławia, Polska, Węgry, Rumunia).

Celem konferencji było rozszerzenie i pogłębienie współczesnych badań nad problematyką emigracji, skonfrontowanie stanu badań w CSRS z badaniami prowadzonymi w innych państwach oraz wzajemna informacja na temat perspektyw

pozycja *narodu słowackiego w ostatnim pięćdziesięcioleciu*, „Prace Prawnicze” I, 1969, s. 62, 68; *Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu*, II: 1918 - 1945, Bratislava 1973, s. 390 - 391. Wymownym przykładem oddziaływania umowy pittsburskiej na życie polityczne i prawne jest wyraźne powołanie się na nią w arendze ustawy konstytucyjnej z 22 listopada 1938 r.

¹⁴ Negatywną rolę słowackiej emigracji politycznej po roku 1945 przedstawia O. Dányi, *Falošni proroci* (Bratislava 1978, ss. 157).

badawczych w zakresie dziejów emigracji i jej życia w obcym narodowo środowisku. Organizatorzy postawili sobie też cel: zweryfikowania dotychczasowych badań, porównania badawczej metodyki oraz wytyczenia oalszego kierunku badawczego, z uwzględnieniem współpracy w skali międzynarodowej. Przy okazji dążono do wzbogacenia informacji o współczesnym życiu Słowaków za granicą oraz do pogłębienia kontaktów ze środowiskiem emigracyjnym.

Główny kierunek konferencji wytyczyły trzy referaty pracowników naukowych Sekcji Zagranicznych Słowaków Macierzy Słowackiej w Bratysławie, znanych badaczy emigracyjnej problematyki: Františka Bielika (Emigracja słowacka i jej miejsce w naszych dziejach narodowych), Jána Siráckiego (Współczesny stan i problematyka badawcza na temat zagranicznych Słowaków) oraz Anny Ištvančinovej¹⁵ (Problematyka współczesnego życia rodaków w świecie i naszych kontaktów kulturalnych z nimi). Do referatów tych nawiązało 26 krajowych i zagranicznych uczestników konferencji.

W zakresie problematyki emigracji pozasłowackiej przedstawiono 7 referatów. Wygłosili je kolejno: A. Brożek (Problemy badawcze emigracji polskiej i towarzystw Polonii), I. Čizmić (Emigracja z państw jugosłowiańskich do czasu drugiej wojny światowej), J. Polišenský (Problematyka studium dziejów czeskiej emigracji masowej), M. Klemenčič (Emigracja Słoweńców z Austro-Węgier a polityka emigracyjna do czasów pierwszej wojny światowej), T. Telišman (Pierwsze formy zrzeszania emigrantów chorwackich w USA), I. Heroldová (Współczesny stan czeskiej grupy etnicznej w Jugosławii) oraz O. V. Kuprin (O działalności towarzystwa Rodina).

Kilka referatów dotyczyło emigracji czechosłowackiej, a jeden problemów emigracji ukraińsko-rusińsko-łemkowskiej z Polski, Czechosłowacji i Węgier do Kanady w latach trzydziestych XX wieku (M. Lukac, Pięćdziesiąt lat emigracji z Karpat do Kanady). Pozostałe referaty dotyczą różnych aspektów wyłącznie słowackiej emigracji (słowackie towarzystwa emigracyjne, szkolnictwo, folklor, czasopisma, pielęgnowanie słowackiej tradycji ludowej, literatura, kultura, współpraca autorska z emigracją słowacką). Do poloników — poza wspomnianym już referatem A. Brożka — należy zaliczyć po części referat M. Lukaca o emigracji Łemków polskich do Kanady w latach 1926-1930 oraz wystąpienie sekretarza Zarządu Głównego Towarzystwa Kulturalnego Czechów i Słowaków w Polsce (A. Andrašák, O działalności Towarzystwa Kulturalnego Czechów i Słowaków w Polsce).

W kilku artykułach zaakcentowano zagadnienia wspólne dla europejskiej emigracji (np. referat J. Puskásovej, O nowych badaniach dziejów międzynarodowej migracji).

Materiały drukowane są głównie w języku słowackim. Kilka referatów czeskiego autorstwa przedstawiono w języku czeskim. Referaty autorów słowackich i czeskich mają streszczenia angielskie, referaty innych autorów — streszczenia angielskie i w języku narodowym autora (słoweńskie, chorwackie, węgierskie, rumuńskie, polskie). Tom zawiera ponadto informacje o autorach oraz skorowidze.

Omówione tu najnowsze publikacje słowackie są godną wizytówką troski Macierzy Słowackiej o naukowe opracowanie historii i współczesności emigracji słowackiej, traktowanej jako istotna część narodowych dziejów. Fenomen emigracji słowackiej¹⁶ zyskał w ten sposób właściwy wyraz badawczy i naukowy.

¹⁵ Długoletnia kierowniczką Sekcji Zagranicznych Słowaków Macierzy Słowackiej w Bratysławie. Po reorganizacji Sekcji w roku 1982 przeszła do pracy na odpowiedzialne stanowisko w Ministerstwie Kultury Słowackiej Republiki Socjalistycznej.

¹⁶ Najnowsze publikacje słowackie wskazują, że do Stanów Zjednoczonych Ameryki wyemigrowało w latach 1900-1914 — 455 000 osób narodowości słowackiej. Łącznie z emigracją do innych krajów, liczba słowackich emigrantów prze-